

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-21\(50\)-219-238](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-21(50)-219-238)
УДК 37.015:343.811

Пешхала Казімес,
ксьондз, доктор наук,
професор відділення суспільних наук
кафедри загальної педагогіки Католицького Університету
імені Іоанна Павла II у м. Люблін.
Варшава, Польща.

 <https://orcid.org/0000-0001-9972-943X>
kazimierz.pierzchala@kul.pl

УМОВИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ІЗОЛЯЦІЇ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз наукових здобутків з проблеми дослідження; узагальнено досвід Республіки Польщі щодо умов виховання дитини в пенітенціарній ізоляції; визначено основні умови виховання дитини в пенітенціарній ізоляції. Встановлено, що перші три роки життя людини є найважливішим періодом, які впливає на подальші етапи розвитку особистості. Акцентовано увагу на необхідності врахування, що в інтересах дитини є можливість залишити її під опікою матері, яка в контрольованих умовах і за підтримки спеціалістів піклуватиметься про неї та під час важливого періоду розвитку буде дозволяють сформувати певну модель прихильності, побудувати безпечні стосунки з дитиною, засновані на довірі та любові. Встановлено, що вплив матері починає працювати ще до народження малюка, в основному через її ставлення до нього. Після народження вона зазвичай є тією людиною, яка забезпечує базові потреби дитини, і таким чином створює відчуття безпеки, впевненості та емоційної стабільності. Стосунки мати-дитина багатогранні, багаті за змістом і значні за своїми ефектами. Акцентовано увагу на тому, що зв'язок матері з дитиною та повсякденна діяльність, пов'язані з вихованням, дають засудженим можливість відчувати себе повноцінним членом суспільства. Засуджена мати найчастіше хоче змінити своє ставлення, бути хорошою матір'ю та забезпечити належне життя і душевний спокій своїй дитині. Узагальнюючи досвід Республіки Польща визначено, що головною умовою у вихованні дитини в пенітенціарній ізоляції є створення середовища, яке орієнтоване на дитину, без явних ознак перебування у в'язниці; забезпечення дитині, яка перебуває з матір'ю в Будинку матері і дитини у в'язниці, розвивалися рухові та когнітивні здібності;

створення ігрового простору для дітей та занять спортом у Будинку матері і дитини, якщо це виправдано умовами та обставинами; забезпечення доступу до дитячого садка чи подібного закладу в умовах в пенітенціарній ізоляції.

Ключові слова: дитина; мати; виховання; пенітенціарна ізоляція; Будинок матері і дитини.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. За словами Богуслави Будровської «Дитина – є найціннішою» [4]. У польській енциклопедії зазначено, «Дитина – це людина в перший період постнатального індивідуального розвитку (онтогенез), від народження до кінця процесу росту» [46]. На думку Анни Бжежинської-Рибіцької «Дитина народжується не тільки для того, щоб існувати, але і для того щоб жінка стала матір'ю і людиною з високим рівнем моральних цінностей, ніж вона була без дитини» [3].

Родинне виховання відіграє велику роль у розвитку дитини та формуванні особистості. Успішне сімейне виховання залежить від структури сім'ї та умов, в яких росте дитина. Належний догляд, який розуміється як «[...] свідомі дії батьків, спрямовані на створення умов, що сприяють біопсихічному розвитку дитини, і водночас запобігання різного роду загрозливих ситуацій» [9] спрямовує розвиток особистості дитини. Більшість проблем з вихованням виникає через те, що батьки не знають своїх дітей. Ці процеси безпосередньо впливають на виховання дітей, які часто залишаються без контролю та піклування батьків. Слід пам'ятати, що: «Сім'я впливає [...] на дитину через умови та події, які в ній існують».

Отже, виховний вплив на дітей і підлітків у сім'ї полягає в першу чергу не зі спорадичних звернень, а сукупному впливі всіх окремих компонентів сімейного середовища» [11]. Сьогодні, сучасна модель сім'ї являє собою прагнення матері підвищити благоустрій родини та життя в цілому... мати часто відсутня у сім'ї, вона бореться за підвищення рівня життя родини, накопичує матеріальні блага...[2].

Методологія, використана при написанні цієї публікації, полягала в проведенні критичного аналізу літератури та узагальнення з використанням власних наукових досягнень та інших документів, у тому числі доступних онлайн-ресурсів та власного досвіду в багатьох роках роботи з особами, позбавленими волі. Окреслена вище нами проблема є актуальною та своєчасною. Даній проблемі присвячено велику кількість наукових та методологічних досліджень, але стосунки засуджених матерів та їх дітей є

своєрідною новизною в педагогічному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до інформації Державного департаменту України з питань виконання покарань, Інформаційно-консультативного жіночого центру та Швейцарської агенції з розвитку і співробітництва, питання про можливість перебування немовлят разом з матір'ю в установі виконання покарання є проблемним, оскільки з одного боку установа безумовно не може бути належним середовищем для немовляти чи малої дитини, а, з іншого боку, примусове розлучення матерів і малолітніх дітей є вкрай небажаним. В таких випадках головною метою має бути благополуччя дитини, тобто будь-який передпологовий і післяпологовий догляд у місці позбавлення волі має дорівнювати догляду, який надається поза межами пенітенціарної системи. Якщо немовлята чи малі діти перебувають в установі виконання покарання, поводження з ними має бути під наглядом спеціалістів у сферах соціальної роботи, дитячого розвитку і медичних працівників [7].

Враховуючи наведене, можна сказати, що інституціями Ради Європи було розроблено детальні стандарти та практичні рекомендації щодо умов перебування жінок в місцях позбавлення волі, зокрема значну увагу приділено питанню перебування вагітних жінок та молодих матерів разом зі своїми маленькими дітьми у в'язницях. В таких випадках на першому місці має стояти благополуччя та інтереси дитини, тому державам рекомендовано вдосконалювати свою пенітенціарну систему та чинне законодавство таким чином, щоб враховувати як інтереси ув'язненої жінки та її малюка, так і виконувати вимоги закону [8].

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці провідних вітчизняних та закордонних учених у галузях адміністративного, сімейного, цивільного та кримінального права щодо правового статусу дитини, а також забезпечення і гарантування їх прав. Зокрема, цих питань у своїх працях торкалися В. Авер'янов, А. Баландинович, О. Бандурка, А. Бжежинська-Рибіцька, О. Бондар, О. Бутько, М. Віхляєв, З. Герелюк-Любовіч, Е. Володарчик, В. Гаращук, І. Голосніченко, М. Грохочинський, Г. Доненко, В. Колпаков, А. Комзюк, К. Левченко, С. Ліс, А. Матищак-Блашчик, Х. Речек, С. Стеценко, О. Угровецький, В. Шендрик та інші науковці [9].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є теоретичний аналіз наукових здобутків з проблеми виховання дитини в пенітенціарній ізоляції та визначення відповідних умов виховання.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- здійснити теоретичний аналіз наукових здобутків з проблеми дослідження;
- узагальнити досвід Республіки Польщі щодо умов виховання дитини в пенітенціарній ізоляції;
- визначити основні умови виховання дитини в пенітенціарній ізоляції.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

З метою детального аналізу визначеної вище нами проблеми, зокрема виховання дітей матерями, які перебувають у карно-виховних закладах проаналізуємо існуючу законодавчу базу.

Спробуємо описати правовий статус дитини, яка перебуває в установі пенітенціарної ізоляції з матір'ю. Щоб краще проілюструвати правову ситуацію дитини, будуть представлені основні положення закону, які тісно пов'язані з перебуванням дитини в місцях позбавлення волі з матір'ю.

Проаналізувавши Конституційне право Республіки Польща (ст. 71, § 2) нами встановлено, що «...до і після пологів мати має право на спеціальну допомогу з боку державних органів. Матері, які перебувають в пенітенціарній ізоляції не є виключенням» [35].

Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польща (§ 4 ст. 87) [44] мати, яка позбавлена волі, могла би забезпечити постійний і безпосередній догляд за дитиною – організовано Будинки матері та дитини, де діти можуть перебувати за бажанням матері до того часу поки їм не виповниться три роки, якщо немає освітніх потреб або стан здоров'я, який затверджений висновком лікаря чи психолога, засвідчує відлучення дитини від матері або продовження чи скорочення періоду перебування матері з дитиною. Прикладом функціонування таких Будинків матері та дитини є виправні колонії у м. Кшивінь та м. Грудзьондз. Рішення з цього приводу потребують згоди суду з питань опіки.

Будинки матері та дитини розташовані в окремих корпусах і залишаються ізольованими від інших приміщень, призначених для розміщення засуджених, відрізняються як архітектурою, так і внутрішнім оформленням. Загальна мета їх функціонування – створити дітям найкращі умови для психофізичного розвитку через постійний і тісний контакт з матір'ю. Будинки є фельдшерськими закладами. Постійний догляд за дітьми здійснюють медсестри, дієтолог та педіатр [26].

Якщо в місцях позбавлення волі перебувають новонароджені та немовлята, їхнє перебування повинно проходити під наглядом спеціалістів із соціальної роботи та розвитку дитини. Мета полягає в тому, щоб створити середовище, орієнтоване на дитину, без явних ознак перебування у в'язниці. Також, необхідно подбати, щоб у дитини, яка перебуває з матір'ю в Будинку матері і дитини у в'язниці, розвивалися рухові та когнітивні здібності. Діти повинні мати відповідні місця для ігор і занять спортом у Будинку матері і дитини, якщо це виправдано умовами та обставинами, та відчутти звичайне життя поза стінами карно-виховного закладу. Якщо це неможливо, необхідно подбати про надання доступу до дитячого садка чи подібного закладу [27].

Згідно 11 Постанови від 14.06.2012 р. [41] і § 28 розд. 2 регламенту від 21.12.2016 р. [42] Республіки Польщі у післяпологовому періоді жінка має перебувати з дитиною в палаті зазначеної установи виконання покарань до тих пір, поки її стан здоров'я і стан здоров'я новонародженого не дозволять їх звільнити з цієї палати.

Відповідно до польського законодавства під час постійного і безпосереднього догляду за дитиною матір'ю, яка позбавлена волі, принцип роздільного розміщення в місцях позбавлення волі та слідчих ізоляторах не поширюється. У Будинках матері та дитини можуть перебувати наступні засуджені жінки: підлітки, вперше засуджені та рецидивістки пенітенціарних установ.

Для влаштування дитини вдома потрібна згода батька, якщо він несе батьківську відповідальність. У разі відсутності такої згоди або неможливості її отримати вирішальним є рішення суду з питань опіки та піклування (ч. 2 ст. 97 Кодексу про сім'ю та опіку) [44]. Мати з дитиною допускаються додому після отримання згоди суду з питань опіки та піклування. До слідчого ізолятора не може бути допущено особу, у якої дитина є одним із батьків або опікуном. Прийняття жінок, які прибули з дітьми, до установ виконання покарань, при яких організовано Будинки матері та дитини, регулюється Положенням про порядок прийому дітей матерів, позбавлених волі, до Будинків матері та дитини у визначених місцях [43].

Коли мати перебуває у місцях позбавлення волі більше 3 років, організовуються зустрічі з людьми, які бажають далі піклуватися про дитину [19]. У першу чергу – це вихідці з родини вихованця чи батька дитини, а потім – кандидати у прийомні сім'ї [20]. Водночас, мати має право подати заяву про влаштування дитини до виховного закладу при пенітенціарній установі (§ 8 Положення) [44].

Мати, яка перебуває вдома і користується посвідкою на тимчасове проживання за межами колонії, залишає установу разом з дитиною. Лише в обґрунтованих випадках, на її прохання, директор в'язниці може дати згоду на те, щоб дитина залишилася вдома на час використання дозволу (§ 6 регламенту) [44].

Відповідно до правила 34 Європейських пенітенціарних правил [36] ув'язнені жінки повинні мати право народжувати поза в'язницею, і якщо дитина народжується у в'язниці, влада повинна забезпечити всю необхідну підтримку та умови.

Відповідно до ст. 9 сек. 3 Конвенції про права дитини [5] прийнятій Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року, відповідно до якого дитина, яка була розлучена з одним або обома батьками, має право на регулярні особисті стосунки та прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам дитини. Збереження зв'язку між батьком і дитиною, безсумнівно, є надзвичайно важливим чинником, який сприяє реінтеграції у вільне суспільство осіб, позбавлених волі, дозволяє розвивати відповідні форми спілкування з дитиною тощо [36]. Відповідно до вищезазначеного за Конвенцією членами сім'ї є також діти засуджених, які також потребують реального контакту з батьком у місцях позбавлення волі і мають на це повне право [31]. У документі зазначено, що необхідно гарантувати: захист дитини від усіх форм дискримінації, право на медичне обслуговування найвищого рівня, право на відпочинок, вільний час, участь в іграх та розважальних заходах, а також участь у культурному та мистецькому житті. Ця Конвенція вимагає, щоб жодна дитина не піддавалася тортурам або жорстокому, нелюдському поводженню чи такому, що принижує гідність, покаранню [38].

Хочемо звернути увагу, що існують правові документи, зокрема три акти Парламентської Асамблеї Ради Європи, тобто Рекомендація 1340 (1997) про соціальні наслідки позбавлення волі та його наслідки для сім'ї, прийняті для важливих прав дітей [39], Рекомендація 1469 (2000) – Матері та діти у в'язниці [40], Резолюція 1663 (2009) – Жінки у в'язниці [41], Рекомендації 914 (1981) про соціальне становище в'язнів, які підкреслюють, серед іншого, необхідність забезпечити дотримання обов'язку інформувати ув'язнених жінок про місцеперебування їхніх дітей, забезпечити пристосування тюремного режиму до потреб вагітних жінок, жінок, які годують дитину та жінок, які доглядають за ними, і щоб жінки відбували покарання в таких установах, які знаходяться на розумній

відстані від місця проживання своїх сімей з метою зменшення негативного впливу позбавлення волі на сімейне життя засуджених. У зазначених документах наголошено, також, на необхідності організації візитів з дітьми, поваги до гідності та соціальної інтеграції [5].

Стаття 87а § 2 Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польщі визначає соціальний статус засуджених, які здійснюють постійну опіку над дітьми, які перебувають у закладах опіки та виховних закладах, зокрема щодо розміщення ув'язнених матерів у місцях позбавлення волі найближчих до місця проживання дітей наскільки це можливо.

Хочемо звернути увагу на роль матері, яка знаходиться в установі пенітенціарної ізоляції, в житті новонародженої дитини.

На думку Станіслава Ліса, соціалізаційне значення матері полягає в її постійній присутності та впливі на розвиток дитини, особливо в період дитинства. Мати стимулює поведінку дитини. Його різноманітні види діяльності, такі як показ предметів, називання, демонстрація способів поведінки, полегшують дитині диференціацію подразників. Вона також захищає їх від неприємних переживань [14]. На нашу думку, вплив матері починає працювати ще до народження малюка, в основному через її ставлення до нього. Після народження вона зазвичай є тією людиною, яка забезпечує базові потреби дитини, і таким чином створює відчуття безпеки, впевненості та емоційної стабільності. Стосунки мати-дитина багатогранні, багаті за змістом і значні за своїми ефектами.

Ельжбьета Напора вважає, що мати відіграє величезну роль у житті та розвитку дитини, надаючи йому зразки, моделі задоволення потреб, вона також вчить, як поводитися в ситуаціях, коли потреби не можуть бути задоволені, вона вчить дитину бачити і поважати інших людей. потреби. Всебічний вплив матері на дитину (на всіх етапах його життя) відбувається свідомо як цілеспрямована виховна робота, так і ненавмисне вплив, що виражається в їх взаєминах і часто грає набагато більшу роль у цих взаємодіях [21].

У розрізі нашого дослідження хочемо наголосити на аспекті так званого «дитинства за ґратами». Звернути увагу на те, як почувається дитина, мати якої знаходиться в пенітенціарній ізоляції. Отже, з перших хвилин життя дитина піддається процесу навчання. Першим взірцем для наслідування стає мати, від якої він навчається азам.

Вкрай важливий період внутрішньоутробного життя. На цьому наголошував французький акушер Фредерік Лебуйє, який писав: «Одна хвилина виховання дитини у внутрішньоутробному періоді варта місяця

виховання її після народження» [13]. Дитина свідомо не пам'ятає пренатальний досвід, але є пам'ять тіла.

Магдалена Телешевська переконана, що: «батько повинен мати право на відвідування. Це дозволить дитині та матері підтримувати сімейні зв'язки з іншими членами сім'ї: братами та сестрами, бабусями, бабусями та дідусями, а також родиною».

Ми вважаємо, що дитина, яка перебуває з мамою, повинна якомога менше відчувати те, що вона перебуває в специфічних умовах. Дитині необхідно створити умови проживання відповідно до її потреб. Ці потреби мають задовольнятися, наскільки це можливо, у місцях, відокремлених від тюремного середовища. Діти, які залишаються з матір'ю у в'язниці, повинні мати доступ до ясел за межами в'язниці, [...] тоді вони матимуть можливість налагодити контакти з однолітками. Це також вплине на особистісний розвиток дітей, оскільки зменшить негативні наслідки соціальної ізоляції. [...] Жінка, засуджена до тривалого ув'язнення, колись буде розлучена з дитиною. Це, безперечно, складна ситуація, яка викликає масу емоцій. Процес відлучення матері від дитини має відбуватися поступово. Розлука повинна проходити так, щоб вона пройшла максимально ненав'язливо і болісно як для матері, так і для дитини» [31]. Слід пам'ятати, що побудова зв'язку між матір'ю та дитиною під час вагітності та після пологів є основою для встановлення її належних стосунків у майбутньому.

Протягом усього процесу соціальної реабілітації засудженої матері факт материнства породжує можливість більш повного і безпосереднього виховного контакту з засудженою [26]. Оптимальною є соціальна реадaptaція жінок, які раніше були засудженими, і стандартна соціалізація їхніх дітей. Слід пам'ятати, що дитина переймає еталони від батьків, які є першими передавачами еталонів.

Анна Бжежицька-Рибіцька вважає, що дитина від народження, перші кілька років свого життя потребує підтримки дорослих. [...] Вона систематично посилає різноманітні сигнали про свої потреби, очікуючи схвальної реакції оточення. Якщо ця відповідь негативна, то дитина зазнає певного руйнування розвитку. Його крайнім вираженням є т. зв. орфанна хвороба» [3]. (Рідкісна (орфанна, від англ. *Orphan* – сирота) хвороба – узагальнена назва для рідкісних вроджених чи набутих захворювань, частота яких не перевищує п'яти випадків на 10 тис. осіб, які хронічно прогресують, погіршують якість життя людини та призводять до його скорочення чи інвалідизації [29]. На всіх рівнях взаємодії дитина повинна

чути слова «Я люблю тебе», щоб правильно розвиватися.

Досвід, набутий дитиною в перші роки життя, визначає доброзичливе ставлення до себе і світу, довіру і прийняття. В іншому випадку це відзначається невірою в себе, недовірою до людей і світу, самоприниженням, почуттям неповноцінності. Тому дитина, яка вважає себе нелюбимою, неповноцінною, стверджуватиме погану самооцінку [16]. З раннього дитинства дитина співвідносить світ, що сприймається, зі своєю особистістю. Присутність, близькість, дотик, материнське тепло – ось стимули, що забезпечують безпеку дитини.

Негативний досвід цього періоду може змусити дитину залишатися егоцентричною та асоціальною, нездатною належним чином адаптуватися в суспільстві. Також слід пам'ятати, що дитина сприймає матір крізь призму тюремної ситуації. Він є постійним спостерігачем за ситуацією підкорення матері тюремному персоналу. У цій ситуації важко поєднати ролі матері та засудженої. Це все викликає інший тип соціалізації (дисоціації). В силу різних факторів мати може також використовувати ситуацію материнства в особистих цілях. Часто поданий образ материнства є ідеалізованим, це скоріше бажаний образ, а не реальний, про що свідчить дослідження Ірени Будревич [30].

Зараз спробуємо розглянути досліджену проблему під іншим кутом, а саме через відгуки персоналу Будинків матері та дитини. Виникає питання: Гаразд, а де в цьому всьому дитина? Застосувавши метод спостереження, нами було встановлено, що Працівники Будинків матері та дитини переконані, що пропагують підхід реабілітації через любов. Основна мета цих установ – забезпечити дитині можливість зберегти найважливішу цінність – тісний контакт з мамою. Співробітники зазначених установ впевнені, що психофізичний розвиток людей, які перебувають у закладі, правильний. Діагностика дітей проводиться за Шкалою розвитку дітей. При виникненні будь-яких труднощів у розвитку навички молодших школярів зміцнюються та стимулюються. Персонал намагається забезпечити дітей різними стимулами. До закладу приїжджають актори, ставлять вистави і театри. Матері ув'язнених також організовують культурні заходи для своїх дітей. В рамках програми «Я розкажу тобі казку» готують ляльки, сценографії та сценарії казок, які згодом презентують [47]. Діти зазвичай у захваті і з радістю дивляться на своїх мам.

Діти в Будинках матері та дитини цілодобово перебувають з матерями. Співробітники пенітенціарних установ, виконуючи свої обов'язки щодо матерів та їхніх малолітніх дітей у цих штучних умовах, намагаються створити оптимальні можливості для психосоціального

розвитку дітей та їхніх матерів, які є найближчими до життя на волі. Ефекти цих процедур, безумовно, мають різні наслідки для перебігу подальшої життєвої біографії матері, яка має шанс змінити свою поточну життєву ситуацію, і для дитини, у якої в особливих умовах починається процес соціалізації.

Вагітній жінці дозволено частіші контакти у вигляді телефонних розмов, побачень, розмов по скайпу з батьком дитини з метою підтримки та зміцнення емоційних зв'язків [1].

«Метою персоналу закладу, окрім широкого розуміння соціальної реабілітації, є розвиток позитивного зв'язку між матір'ю та дитиною» [47]. Співробітники впроваджують позитивний зв'язок через самоорганізовані ігри. Діти ростуть без занадто великої кількості електронного обладнання. Матері, перебуваючи з дітьми 24 години на добу, мають можливість постійно спостерігати за розвитком дитини. Завданням пенітенціарних служб у Польщі є підготувати матерів до належного виконання своїх материнських і соціальних ролей не лише у в'язниці, але й у відкритому середовищі, а також забезпечити дітям найкращі умови розвитку та виховання [1].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У дослідженні застосовано теоретичні методи, зокрема бесіда та спостереження з метою аналізу проблеми виховання дитини в пенітенціарній ізоляції та визначення відповідних умов її виховання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

За результатами теоретичного дослідження можемо зробити висновок, що питання, пов'язані з виконанням покарання у вигляді позбавлення волі щодо жінок, а також жінок, які мають дітей, є дуже серйозними. Значні дискусії продовжують викликати присутність у місцях позбавлення волі вагітних жінок і матерів з дітьми. Тюрма – це особливий тип середовища, несумісний з психологічними та соматичними властивостями жінки [1]. У польському законодавстві вагітність не є пом'якшувальною обставиною [1].

Життєдіяльність дитини значною мірою залежить від дорослих, тому більшість думок стосується зовнішньої сфери. «Часто наголошується, що одним із найважливіших завдань реабілітації є співпраця з сім'ями та родичами ув'язнених, оскільки вони виконують дві основні функції: реадaptaційну та профілактичну. У першому випадку основним є «використання» сім'ї у виправних цілях. Можна говорити про спрямування

ув'язненого на сім'ю (дружина, батьки, діти) і, навпаки, сім'ю на ув'язненого (очікування покращення, висловлення надії, пред'явлення вимог)» [12].

Сурогатні ролі, які виконують засуджені матері, найчастіше є подвійними. Завжди існує ризик виникнення прогалин, недоліків і дисфункцій у виконанні додаткових завдань, зокрема щодо неповнолітніх дітей. Батьки можуть підтримувати своїх дітей, зміцнюючи їхню самооцінку, допомагаючи їм у прямий і конструктивний спосіб, і змушуючи дитину почуватися в безпеці, теплі та прийнятому.

Безперечним є розуміння того, що для жінки дитина може бути найвищою цінністю, заради якої вона здатна змінити характер своєї нинішньої біографії та спрямувати своє життя на шлях суспільно прийнятних вчинків. Зв'язок матері з дитиною та повсякденна діяльність, пов'язані з вихованням, дають засудженим можливість відчувати себе повноцінним членом суспільства, якої часто не вистачає у відділеннях для жінок без дітей. Засуджена мати найчастіше хоче змінити своє ставлення, бути хорошим батьком і мати можливість забезпечити належне життя та душевний спокій своїй дитині. У створенні зв'язку мати-дитина прямий фізичний контакт відіграє істотну роль. Джон Боулбі (творець терміну «зв'язок») стверджує, що: як інші повинні поводитися з ним, як з ним поводитися [48].

Підкреслюючи, вищезазначене, багато ще можна зробити для покращення становища матерів і дітей. «Можна [...] запобігти, наприклад, уникаючи створення (як у таких країнах, як Франція, Німеччина чи Норвегія) Будинків матері та дитини безпосередньо на території в'язниць, але в окремих анклавих, щоб створити цілком нормальне та розвиваюче середовище для дітей, прагнення до реабілітації шляхом соціальної інклюзії шляхом організації для дітей, наприклад, подорожей, контактів з однолітками з-поза поточного середовища (державні дитячі садки, ігрові кімнати, ігрові майданчики) або організації відвідувань публічних бібліотек (читання казок, конкурси, зустрічі з авторами тощо)» [31].

«Мама – це їжа, любов, тепло, земля. Бути нею коханим – це бути живим, укоріненим, мати батьківщину і дім» [10]. Дитина (її добробут) не може розглядатися як «засіб» реабілітації. Складається враження, що «нерозкрита дійсність негативно впливає на розвиток в'язничних дітей, лише відсутність контакту з людьми – матерями з правильними моральними цінностями» [17]. Ірена Весоловська-Кшиштофек, навпаки, висловила позитивну думку щодо тюремного материнства. На її думку,

підтримка справжніх, щирих стосунків і тісного контакту з дитиною корисна як для дитини, що розвивається, так і для матері, яка легше переносить труднощі ізоляції [19]. «Мати, на рівні поєднання своєї потреби і психобіологічної потреби дитини, повинна звільнити материнську любов як цінність» [20]. Багато вчених «[...] наголошують, що немає достатньо часу, щоб ізолювати матір від дитини [33]. [...] Існують довгострокові наслідки перебування дитини у в'язниці. [...] Такі діти ставитимуться до тюремного середовища як до нормального та природного. [...] Дитина у в'язниці з матір'ю починає дивитися на світ її очима і повторює її помилки [12]. Проте переважна більшість авторів стверджують, що ризики, пов'язані з вихованням дитини у в'язниці, менші, ніж переваги утримання дитини поруч із матір'ю [23]. «Є вчені, які розглядають ізоляцію від зовнішнього світу як дивовижну можливість для матері поглибити стосунки з власною дитиною» [24].

Барбара Яжебовська-Базяк вважає, що «прихильники існування тюремних Будинків матері та дитини вважають їх протиотрутою від орфанної хвороби. Противники появи дитини на світ у в'язниці і проведення в ній періоду раннього дитинства – вказують на небезпеку закріплення в психіці дитини «слідів», пов'язаних з тюремною дійсністю, і вплив цих слідів на її подальший розвиток [12]. На жаль, буває і так, що перебування найближчої людини у в'язниці також може стати стигматизацією дитини в соціальному оточенні [25].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Таким чином, аналізуючи наукові здобутки щодо присутності дитини з матір'ю в пенітенціарній ізоляції, слід пам'ятати, що, на думку вчених, перші три роки життя людини є найважливішим періодом, що впливає на подальші етапи розвитку, після якого формування зв'язку стає практично неможливим. Тому необхідно враховувати, що в інтересах дитини є можливість залишити її під опікою матері, яка в контрольованих умовах і за підтримки спеціалістів піклуватиметься про неї та під час важливого періоду розвитку буде дозволяють сформувати певну модель прихильності, побудувати безпечні стосунки з дитиною, засновані на довірі та любові.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом для досліджень залишається ресоціалізація матері та дитини в умовах пенітенціарної ізоляції та освіта й розвиток дитини, яка народилася у в'язниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. Arczewska, «Więzienne matki. Pomędzy zachowaniem przywiązaniowym a transmisją międzypokoleniową», *Prawo w działaniu. Sprawy cywilne*, nr 42, s. 9–37, 2020.
- [2] A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Konteksty antropologiczno-filozoficzne*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Wydanie 3, Warszawa, 2019.
- [3] A. Brzezińska-Rybicka, «Macierzyństwo jako wartość skazanych kobiet w procesie ich resocjalizacji. Anamneza i diagnoza zjawiska, Rozprawa doktorska pod kierownictwem», ks. dr. hab. Kazimierza Pierzchały, prof. KUL (niepublikowana, maszynopis). Lublin, 2022.
- [4] B. Budrowska, «Regulamin i improwizacje, czyli o kulturowym skrypcie bycia matką», *Kultura i Społeczeństwo*, nr 2, s. 107, 2001.
- [5] K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy – komentarz*. 4 wyd. Wolters Kluwer, Warszawa, 2018.
- [6] T. Drummond, «Mothers in priston», *Time*, nr 156(19), 2000.
- [7] P. Ferrara, V. Emmanuele, A. Nicoletti, i in., «Mothers with their babies in prison: the first Italian experience», *Archives of Disease in Childhood*, nr 92(2), s. 183–183, 2006. doi: 10.1136/adc.2006.099937
- [8] A. Fidelus, *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, 2012.
- [9] Z. Giereluk-Lubowicz, *Wychowanie w rodzinie wielkomiejskiej*. WSiP, Warszawa, 1979.
- [10] J. Grochal, B. Przyborowska, *O wychowaniu człowieka*. Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, Płock, 2000.
- [11] M. Grochociński, «Kultura pedagogiczna rodziców», w *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska, Red. PWN, Warszawa, 1979.
- [12] B. Jarzębowska-Baziak, «Problem macierzyństwa w zakładzie karnym», w *Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, T. Szymanowski, A. Rzepliński, Red. Warszawa, 1987.
- [13] F. Leboyer, *Narodziny bez przemocy*. Wydawnictwo PAX, Warszawa, 2012.
- [14] S. Lis, *Proces socjalizacji dziecka w środowisku pozarodzinnym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1992.
- [15] K. P. Luke, «Mitigating the ill effects of maternal incarceration on women in prison and their children», *Child "Welfare"*, 81(6), s. 929–948, 2002.
- [16] H. Machel, K. Wszeborowski (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania*

zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Wydawnictwo UG, Gdańsk, 1999.

- [17] J. Makowska, *Więzienne dzieci. Problemy opiekuńczo-wychowawcze.* Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1997.
- [18] M. Marczak, K. Mirosław, «Funkcjonowanie kobiet w warunkach izolacji więziennej», w *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych*, M. Kuć, Red. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin, 2009, s. 42–46.
- [19] A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk, «Macierzyństwo za kratami», *Pedagogika Społeczna*, nr 2/4, s. 51–65, 2004.
- [20] A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk, «Macierzyństwo za kratkami», *Pedagogika społeczna. Profilaktyka – Pomoc – Resocjalizacja*, № 2/4, s. 55–59, 2004,
- [21] E. Napora, «Cechy matek pożądane w wychowaniu dzieci», *Problemy Rodziny*, nr 1, s. 23–29, 1995.
- [22] U. Nowak, «Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu», w *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, I. Dybalska, Red. Wydawnictwo: Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa, 2009.
- [23] K. Pierzchała, *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację.* Oficyna Wydawnicza «Impuls», Kraków, 2016.
- [24] K. Pierzchała, *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej.* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2013.
- [25] K. Pierzchała, *Skazani ale nie potępieni. Poczucie powinności i odpowiedzialności.* Studium psychologiczno-pedagogiczno-pastoralne, Wyd. II rozszerzone, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2015.
- [26] H. Reczek, «Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie karnym nr 1 w Grudziądzu», w *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*. I. Dybalska, Red. Warszawa, 2009.
- [27] H. Reczek, «Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek», w *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, B. Hołyst, S. Redo, Red. CZSW, Warszawa, 1996.
- [28] J. Rejman, *System wychowawczy zakładu penitencjarnego dla młodocianych. Model organizacji i resocjalizacji.* Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów, 2000.
- [29] S. Siek, *Relaks i autosugestia.* Krajowa Agencja Wydawnicza KAW, Warszawa, 1986.

- [30] A. Ślącza-Lebiedzińska, «Rodzice z za więziennej kraty», „Wykluczenie.pl” *Biuletyn*. Stowarzyszenie Pogotowie Społeczne, 2017.
- [31] M. Teleszewska, «Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet», Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. B. Grażyny Szczygieł, UwB, Białystok, 2018.
- [31] B. Toroń-Fórmanek, «Edukacja i resocjalizacja więziennych matek przez macierzyństwo», *Biografistyka Pedagogiczna*, T. 4, Nr 1, s. 401–417, 2019,
- [33] N. Valios, «Mothers behind bars», *Community Care*, 5(13), 2004.
- [34] M. Zimny, C. Szwinta, D. Ćwiek, K. Szymoniak, A. Daszkiewicz, «Budowanie więzi z dzieckiem w okresie życia prenatalnego i po porodzie przez matki przebywające w wybranych zakładach karnych w Polsce», *Problemy Pielęgniarstwa*, № 25(4), s. 264–269, 2017.
- [35] *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.* (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946).
- [36] *Konwencja Praw Dziecka ONZ z 20.11.1989 r.* (Dz. U. z 1991 r. poz. 526 ze zm.)
- [37] Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, (Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów). *Rada Europy Komitet Ministrów Zalecenia Rec*, 2006.
- [38] *Rekomendacja 1340, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny*. 1997.
- [39] *Rekomendacja 1469, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy – Matki i dzieci w więzieniu*. 2000.
- [40] *Rezolucja 1663, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy – Kobiety w więzieniu*. 2009.
- [41] *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 czerwca 2012 r. w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności*. (Dz. U. 2012 poz. 738).
- [42] *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek* (Dz. U. 2003 nr 175 poz. 1709).
- [43] *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem*

tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawienie wolności oraz dokumentowania tych czynności. (Dz.U. 2015 poz. 927 z późn. zm.).

- [44] *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy.* (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).
- [45] *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.* (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 53, 472, 1236, 2054, z 2022 r. poz. 22, 655).
- [46] *Encyklopedia PWN, Dziecko.* [Online]. Pobrano: <https://is.gd/S8YOul> Дата звернення: Серп. 06, 2022.
- [47] Parenting. pl, *Skazane ciężarne. Ich dzieci «trafiają za kratki» zaraz po narodzinach.* [Online]. Pobrano: <https://is.gd/IOhXII> Дата звернення: Серп. 06, 2022.
- [48] A. Szymańska, *Teoria przywiązania Johna Bowlbyego.* [Online]. Pobrano: <https://is.gd/a6uJrt> Дата звернення: Серп. 06, 2022.

CONDITIONS OF EDUCATION OF CHILDREN IN PENITENTIARY ISOLATION

Kazimes Peszhała,

Professor, Doctor of Science,

professor of the department of social sciences

Department of General Pedagogy of the Catholic University
named after John Paul II in Lublin.

Warsaw, Poland.

 <https://orcid.org/0000-0001-9972-943X>
kazimierz.pierzchala@kul.pl

Abstract. The family influences the child through the conditions and events that exist in it. From the first moments of life, the child is subject to the learning process. The first model for him becomes his mother, from whom he learns the basics. A child who is with his mother should feel as little as possible about the fact that he is in specific conditions. The fading of the bond between mother and child during pregnancy and after childbirth is the basis for creating a proper relationship in the future. At all levels of interaction, the child should hear the words "I love you" to develop properly he presence, closeness, touch, and warmth of the mother – are the stimuli that ensure the safety of the child. Often presented by convicted people, the image of motherhood is idealized, it is rather a wishful rather than a real one. Employees of mother and child homes are convinced that they promote an approach of resocialization through love. The aim of the staff of the facility, apart from broadly understood

resocialization, is to develop a positive bond between mother and child. A child for a woman should be of the highest value. The optimal situation is the social readaptation of women previously incarcerated and the standard socialization of their children.

Keywords: Child; mother; upbringing; penitentiary isolation; Mother and Child House.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. Arczewska, «Więzienne matki. Pomiędzy zachowaniem przywiązaniowym a transmisją międzypokoleniową», *Prawo w działaniu. Sprawy cywilne*, nr 42, s. 9–37, 2020.
- [2] A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Konteksty antropologiczno-filozoficzne*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Wydanie 3, Warszawa. 2019.
- [3] A. Brzezińska-Rybicka, «Macierzyństwo jako wartość skazanych kobiet w procesie ich resocjalizacji. Anamneza i diagnoza zjawiska, Rozprawa doktorska pod kierownictwem», ks. dr. hab. Kazimierza Pierzchały, prof. KUL (niepublikowana, maszynopis). Lublin, 2022.
- [4] B. Budrowska, «Regulamin i improwizacje, czyli o kulturowym skrypcie bycia matką», *Kultura i Społeczeństwo*, nr 2, s. 107, 2001.
- [5] K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy – komentarz*. 4 wyd. Wolters Kluwer, Warszawa, 2018.
- [6] T. Drummond, «Mothers in priston», *Time*, nr 156(19), 2000.
- [7] P. Ferrara, V. Emmanuele, A. Nicoletti, i in., «Mothers with their babies in prison: the first Italian experience», *Archives of Disease in Childhood*, nr 92(2), s. 183–183, 2006. doi: 10.1136/adc.2006.099937
- [8] A. Fidelus, *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, 2012.
- [9] Z. Giereluk-Lubowicz, *Wychowanie w rodzinie wielkomiejskiej*. WSiP, Warszawa, 1979.
- [10] J. Grochal, B. Przyborowska, *O wychowaniu człowieka*. Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, Płock, 2000.
- [11] M. Grochociński, «Kultura pedagogiczna rodziców», w *Rodzina i dziecko*, M. Ziemska, Red. PWN, Warszawa, 1979.
- [12] B. Jarzębowska-Baziak, «Problem macierzyństwa w zakładzie karnym», w *Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, T. Szymanowski, A. Rzepliński, Red. Warszawa, 1987.

- [13] F. Leboyer, *Narodziny bez przemocy*. Wydawnictwo PAX, Warszawa, 2012.
- [14] S. Lis, *Proces socjalizacji dziecka w środowisku pozarodzinnym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1992.
- [15] K. P. Luke, «Mitigating the ill effects of maternal incarceration on women in prison and their children», *Child "Welfare"*, 81(6), s. 929–948, 2002.
- [16] H. Machel, K. Wszeborowski (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Wydawnictwo UG, Gdańsk, 1999.
- [17] J. Makowska, *Więzienne dzieci. Problemy opiekuńczo-wychowawcze*. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1997.
- [18] M. Marczak, K. Mirosław, «Funkcjonowanie kobiet w warunkach izolacji więziennej», w *Skuteczność oddziaływań penitencjarnych*, M. Kuć, Red. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin, 2009, s. 42–46.
- [19] A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk, «Macierzyństwo za kratami», *Pedagogika Społeczna*, nr 2/4, s. 51–65, 2004.
- [20] A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk, «Macierzyństwo za kratkami», *Pedagogika społeczna. Profilaktyka – Pomoc – Resocjalizacja*, № 2/4, s. 55–59, 2004,
- [21] E. Napora, «Cechy matek pożądane w wychowaniu dzieci», *Problemy Rodziny*, nr 1, s. 23–29, 1995.
- [22] U. Nowak, «Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu», w *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, I. Dybalska, Red. Wydawnictwo: Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa, 2009.
- [23] K. Pierzchała, *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*. Oficyna Wydawnicza «Impuls», Kraków, 2016.
- [24] K. Pierzchała, *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2013.
- [25] K. Pierzchała, *Skazani ale nie potępieni. Poczucie powinności i odpowiedzialności. Studium psychologiczno-pedagogiczno-pastoralne*, Wyd. II rozszerzone, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2015.
- [26] H. Reczek, «Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie karnym nr 1 w Grudziądzu», w *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*. I. Dybalska, Red. Warszawa, 2009.
- [27] H. Reczek, «Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i

matek», w Problemy więziennictwa u progu XXI wieku, B. Hołyst, S. Redo, Red. CZSW, Warszawa, 1996.

- [28] J. Rejman, System wychowawczy zakładu penitencjarnego dla młodocianych. Model organizacji i resocjalizacji. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów, 2000.
- [29] S. Siek, Relaks i autosugestia. Krajowa Agencja Wydawnicza KAW, Warszawa, 1986.
- [30] A. Ślącza-Lebiedzińska, «Rodzice z za więziennej kraty», „Wykluczenie.pl” Biuletyn. Stowarzyszenie Pogotowie Społeczne, 2017.
- [31] M. Teleszewska, «Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet», Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. B. Grażyny Szczygieł, UwB, Białystok, 2018.
- [31] B. Toroń-Fórmanek, «Edukacja i resocjalizacja więziennych matek przez macierzyństwo», Biografistyka Pedagogiczna, T. 4, Nr 1, s. 401–417, 2019,
- [33] N. Valios, «Mothers behind bars», Community Care, 5(13), 2004.
- [34] M. Zimny, C. Szwinta, D. Ćwiek, K. Szymoniak, A. Daszkiewicz, «Budowanie więzi z dzieckiem w okresie życia prenatalnego i po porodzie przez matki przebywające w wybranych zakładach karnych w Polsce», Problemy Pielęgniarstwa, № 25(4), s. 264–269, 2017.
- [35] Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946).
- [36] Konwencja Praw Dziecka ONZ z 20.11.1989 r. (Dz. U. z 1991 r. poz. 526 ze zm.)
- [37] Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, (Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów). Rada Europy Komitet Ministrów Zalecenia Rec, 2006.
- [38] Rekomendacja 1340, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny. 1997.
- [39] Rekomendacja 1469, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy – Matki i dzieci w więzieniu. 2000.
- [40] Rezolucja 1663, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy – Kobiety w więzieniu. 2009.
- [41] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 czerwca 2012 r. w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności. (Dz. U. 2012 poz. 738).

- [42] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz. U. 2003 nr 175 poz. 1709).
- [43] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawienie wolności oraz dokumentowania tych czynności. (Dz.U. 2015 poz. 927 z późn. zm.).
- [44] Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).
- [45] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy. (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 53, 472, 1236, 2054, z 2022 r. poz. 22, 655).
- [46] Encyklopedia PWN, Dziecko. [Online]. Pobrano: <https://is.gd/S8Y0ul> Дата звернення: Серп. 06, 2022.
- [47] Parenting. pl, Skazane ciężarne. Ich dzieci «trafiają za kratki» zaraz po narodzinach. [Online]. Pobrano: <https://is.gd/IOhXlI> Дата звернення: Серп. 06, 2022.
- [48] A. Szumańska, Teoria przywiązania Johna Bowlbyego. [Online]. Pobrano: <https://is.gd/a6uJrt> Дата звернення: Серп. 06, 2022

*Стаття надійшла до редакції
27 серпня 2022 року*